

Middeleeuwen in Nijmegen en Utrecht

De Mona Lisa's van de Middeleeuwen

Het 2000-jarig bestaan van Nijmegen wordt gevierd met heel uiteenlopende activiteiten. Zeer bijzonder is de tentoonstelling die vanaf 28 augustus tot en met 20 november te zien is in Museum Het Valkhof: 'De gebroeders van Limburg, Nijmeegse meesters aan het Franse hof 1400-1416'. Als de miniaturisten van het beroemde getijdenboek *Les Très Riches Heures du Duc de Berry*, dat bewaard wordt in het Musée Condé in Chantilly zijn Paul, Herman en Johan geen onbekenden, maar deze tentoonstelling geeft een overzicht van al hun werk en de Gelderse context daarvan.

Miniaturen, en zeker die van zeer hoge kwaliteit, worden over het algemeen maar sporadisch tentoongesteld. Zoals lang geleden kunnen slechts weinig mensen ze bekijken. Men is als de dood voor teveel licht en vochtige/warme/vuile lucht en een opengeslagen boek laat er maar een of twee zien. Het is heel bijzonder dat hier een overzicht geboden wordt van het totale werk van deze kunstenaars én zoveel 'Mona Lisa's' uit een van de topgetijdenboeken uit de Middeleeuwen te zien zijn.

De Nijmeegse achtergrond van de drie gebroeders, Herman, Paul en Johan, bleek pas in de jaren vijftig. Zij waren via een familielid rond 1400 aan het hof van Jean de Berry - broer van de Bourgondische hertog Filips de Stoute -, terecht gekomen.

Deze hertog was een man met een passie voor kunst en met onbeperkte middelen, die volledig beslag legde op de werktijd van de broers. Maar zij bleven ook Nijmegenaren. Ze gingen regelmatig naar huis, naar hun moeder, 'een arme weduvrouw', in het jargon van die tijd, waarmee ze met arm toch wel iets anders bedoeld moeten hebben dan wij nu doen: moeder en broers waren in het bezit van meerdere huizen in het hartje van Nijmegen.

De tentoonstelling gaat in op deze familiebanden. Het artistiek klimaat van Nijmegen en het hertogdom Gelre, de mensen rondom de broers en de techniek van het miniatuurschilderen.

De broers waren geen plotseling ontdekte talenten, maar zonen van een goudsmit en neven van een schilder, die van jongs af aan de ambachten in de familie moesten leren en aspecten daarvan bij het miniatuurschilderen zijn gaan gebruiken.

En wat ze uiteindelijk konden is goed te zien: zeventien bladzijden uit hun *Les Belles Heures* en nog vele bladen uit andere werken, die nu verspreid zijn over de hele wereld. *Les Belles Heures* is vroeger via de familie Rothschild terecht gekomen in de vs, in The Cloisters, de dependance van het Metropolitan Museum of Art in New York, en is recent uit elkaar gehaald in verband met restauratie. Daarom konden nu een aantal bladen worden uitgeleend. Iets uit *Les Très Riches Heures* is niet

aanwezig. Daar wordt niets van uitgeleend. Maar u kunt wel digitaal door het boek bladeren.

U loopt de nummers van de expositie aan de hand van een prima boekje, waarin voorwerp voor voorwerp wordt beschreven.

Kom 's morgens vroeg, men verwacht een behoorlijke drukte en de toegang is niet onbepaald. En als u van uw bejaarde vader of moeder een lecsloep kunt lenen: neem hem mee. Miniaturen zijn per definitie erg klein.

Er is wel een scholenprogramma, maar daar hadden Nijmeegse docenten zich al voor de grote vakantie voor op moeten geven. Dat zal wel vol zitten. En gezien de tijd: van negen tot tien uur 's morgens, heeft het weinig zin van ver te komen. Maar u kunt natuurlijk bij de afdeling educatie informeren (024-360 8805).

Zie voor nadere informatie en mooie plaatjes:

www.gebroedersvanlimburg.nl

www.museumhetvalkhof.nl

De catalogus

Voor liefhebbers een absolute must – een nieuw standaardwerk van 446 blz., 450 zeer fraaie kleurreproducties op extra goed papier. (Het boek weegt een ton, als je er wat langer mee loopt.) – 236 blz. met zeer

informatieve artikelen van verschillende auteurs over de afkomst en familiebanden van Paul van Limburg en zijn broers, de verschillende kunstvormen in de late Middeleeuwen, over de Franse hofcultuur, over inhoud en vorm van getijdenboeken, over materialen en technieken, de relatie met Italië, met de Zuidelijke Nederlanden; voor de rest de eigenlijke catalogus met een uitgebreide toelichting op ieder voorwerp.

Alles gebaseerd op recent wetenschappelijk onderzoek. Met een overzicht van het totale werk van de gebroeders Van Limburg, een uitgebreide literatuurlijst en een register.

Rob Dückers, Pieter Roelofs (red.), *De gebroeders van Limburg. Nijmeegse meesters aan het Franse hof 1400-1416* (Ludion, Gent/Amsterdam 2005) prijs € 34,90, gebonden € 49,90.

De Kruistochten

Er waart een nieuwe vorm van tentoonstellen rond. Je neemt een concept over met een 'ambiance' van een organisatiebureau, je vult dat met wat voorwerpen uit je eigen collectie, je roept naar de media dat deze tentoonstelling in het buitenland toch zo'n succes had en daarna is de opening. Daar lopen dan de bezoekers, aangetrokken door het onderwerp en de tamtam. Maar het bureau had het concept zo open mogelijk gehouden met oog op allerlei soorten klanten, het museum had over dit onderwerp toevallig niet veel in huis, de conservatoren stelden zich voornamelijk kunsthistorisch op. Wat houd je dan over? Leegte – weinig samenhangende informatie, irritatie bij bezoekers die gemakkelijk voorkomen had kunnen worden als iemand even had willen nadenken over het geheel, en een te nadrukkelijk gestuurd beroep op emotie.

In de toelichting bij de tentoonstelling verklaart de directeur van het Catharijneconvent dat men bewust zoekt naar thema's die actualiteitswaarde bezitten, een duidelijke relatie met het christendom hebben en aantrekkingskracht kunnen uitoefenen op een breed publiek. Maar is dat zo aantrekkelijk?

nen op een breed publiek. Maar is dat zo aantrekkelijk?

Lopen we deze grieven na voor het Catharijneconvent:

Concept en ambiance – alle kruistochten één pot nat, vrijwel geen informatie over 'de geschiedenis' daarvan. Je kunt toch rustig aannemen dat 'het brede publiek' dit niet meer zo helder voor de geest heeft staan? Deze tentoonstelling gaat niet over de kruistochten, maar over wat heilige oorlog met mensen doet, vroeger en nu.

Maquettes op schaal maar zonder rekening te houden met het gemak en de logica van toeschouwers. Een klein stadsmuurtje van Jeruzalem met daarbij passende zeer kleine belegeringswerktuigjes. Je kunt net niet meer zien wat ze moeten doen! Een zaal verder de ridders van de verschillende orden en hun islamitische tegenstanders in kostuum: reuzen van zo'n 2.40 meter, enkele staand, andere liggend (verslagen?), met kleding die keurig in de plooi is blijven zitten. De verdediging van Jeruzalem met allerlei soorten van afschuwwekkende kogels, bijvoorbeeld gevuld met slangen en schorpioenen. Waarom laat je daarbij iets zien waar nog geen kwart addertje in kan?

De tentoongestelde voorwerpen – mooi, prachtig, die Utrechtse houten beelden. Nog wat klein grut en daarmee was het op. Maar ja, geeft niet, de gemiddelde bezoeker vindt alles al snel teveel, denk je dan zeker als museumman of -vrouw.

Dan de historische feiten – een grote landkaart van de routes van de in totaal acht kruistochten.

Onduidelijk door slechte belichting. De rijkjes die werden gesticht na de eerste kruistocht. Onder het motto: 'ze lezen toch niets' verder geen enkele informatie.

In tegenstelling tot Nijmegen waar ook weinig aan de muur te lezen is, geen bijbehorend boekje. Koop je na afloop de catalogus, dan krijg je al die informatie wel, maar te laat.

En wat moeten wij hiervan leren? De cultuur en techniek van de Islamitische volken was enorm hoog! Zal best, maar om dat nu aan te

tonen met die paar voorwerpjes, die toevallig in Utrecht aanwezig waren of met modellen die door de minimale toelichting niet echt uit de verf komen? Ook hierbij is meer informatie nodig, bijvoorbeeld over de toepassing ervan in de praktijk en de plaatsen waar dat dan gebeurde. Dan krijg je ook gevoel voor de hoogte en omvang van die islamitische beschaving.

De bezoeker, ook wat getergd door het emotioneel vertelde verhaal in de koptelefoon, verlaat behoorlijk teleurgesteld het museum en hoopt dat men na de verbouwing weer bij zijn verstand gekomen zal zijn.

Dan de leerling: die zet de koptelefoon op (de gesproken tekst is voor jongeren, eigenlijk niet voor volwassenen) en volgt de nummers van de tentoonstelling. Hij hoort een verhaal van de secretaris van een bischop die meeging op de eerste kruistocht en daar van alles meemaakte, ook zaken van de andere tochten, maar een kniesoor die daar zwaar aan tilt. Het verhaal wordt door een toneelspeler verteld en is best leuk. Je hoort veel vreemde zaken en bevalt iets niet, uitklikken is zo gedaan en een ander nummer is gemakkelijk op te zetten. Er is in de klas al voorbereiding geweest op dit bezoek. De educatieve dienst vervaardigde lespakketten voor groep 7 en 8 en de onderbouw vo en voor de tweede fase.

In het onderbouwpakket gaat het om vier lessen. Een introductieles met behulp van een lang fragment uit *Kruistocht in spijkerbroek* van Thea Beckman, feiten over de tochten en de geloven, schrijfs over vijandbeeld en propaganda, het bezoek met het verhaal van de secretaris, en les 4 verwerking. Daarvoor zijn er meerdere suggesties. Een docent kan nemen wat hij wil. Een leerling heeft dus net les gehad over de kruistochten. De leraar kan met de historische feiten beginnen en hoeft niet al tegelijk te duiken in de verschrikkingen die die stomme westerlingen met zich meebrachten. Dat doet het museum vervolgens. Misschien moet je wel meer tijd gebruiken dan één les om dit stuk

Middeleeuwen te behandelen. Het heeft immers zijn eigen dynamiek, is niet alleen een onderdeel in discussies over huidige problemen. Op deze manier valt er aardig wat van te leren in combinatie met de tentoonstelling.

Het tweede fase-pakket draait om heilige oorlogen van vroeger, maar vooral van nu. De les over het hoe en waarom van de middeleeuwse kruistochten zult u zelf moeten geven. In les 2 slaat de actualiteit toe: vergeving vragen voor de kruistochten, kruisvaartmentaliteit aan de hand van krantenartikelen en het optreden van de George Bush na 11 september.

Tijdens het bekijken van de tentoonstelling wordt een vragenlijst bijgehouden over de voorwerpen die te zien zijn.

Terug op school zijn er verwerkingsopdrachten, waaruit u en de leerlingen kunnen kiezen. Voornamelijk gericht op problemen in de huidige samenleving, of ze kunnen een film bekijken en beoordelen in het licht van de tijd waarin hij is gemaakt.

Leerlingen zijn dus beter af dan de gemiddelde bezoeker. De historische informatie hebben ze al op school gekregen en die is tegenwoordig ook best wel genuanceerd. In het museum lopen zij rond met een bepaald doel voor ogen en de nabespreking heeft u zelf in de hand: meer historisch, knoertmodern? George W. Bush en zijn kruistocht of propaganda vroeger en nu?

Dat biedt dus een stevige verdieping van de lessen.

Het lesmateriaal is verkrijgbaar bij de educatieve dienst. Ga zelf vooraf kijken en haal het op. Uw lessen en de tentoonstelling moeten immers in elkaar passen. Een bezoek moet u goed plannen en zal niet erg lang duren. Verder is er in het museum niets te zien. Er wordt verbouwd. Maar misschien is dat alleen maar een voordeel.

Als de educatoren nu eens de mogelijkheid gehad hadden om ook over volwassenen na te denken en de tentoonstelling hadden kunnen uitbreiden met meer informatie over de

Heel veel informatie is te vinden in de bijbehorende catalogus, over de kruistochten zelf, en over al die links naar het heden die men zo graag wil leggen. De accenten zijn anders dan je in de lespraktijk gewend bent, en dat is echt interessant. (Waanders Uitgevers/Museum Catharijneconvent, 96 blz, vele kleurillustraties, prijs € 14,95.) Pas op: door de opmaak lijkt dit een kinderboek, maar dat is het beslist niet. Wel een wetenschappelijk verhaal voor een reeds uitgebreid geïnformeerde volwassene.

Voor technisch geïnteresseerden: wat er te zien is aan modellen is het topje van een ijsberg die ligt in het Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt. Het vierdelige standaardwerk erover is aanwezig in de museumwinkel.

kruistochten zelf en met aanvullend materiaal bijvoorbeeld bij de technische apparaten, dan was er vast iets beters uitgekomen. Maar dat paste zeker niet in het concept ...

De tentoonstelling loopt tot en met 8 januari 2006.
Afdeling Onderzoek en Educatie:
030-231 3835.
www.catharijneconvent.nl